

IV. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI Ekonomi Forumu

7-9 Mayıs 2015

BİLDİRİLER KİTABI

ÇORUM - 2015

IV. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI EKONOMİ FORUMU BİLDİRİLER KİTABI

Bu kitap, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Enstitü Kurulu'nun
26 Haziran 2015 tarihli 17 nolu toplantısında alınan kararı uyarınca yayınlanmıştır.

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI

DÜZELTİ VE REDAKSİYON

Arş. Gör. Şahin YETİK

Arş. Gör. Elif Büşra KOCALAN

© T. C. HİTİT ÜNİVERSİTESİ

MİZANPAJ

Dolunay Reklam

Gülábibey Mah. Milónü Cad. Sancaktar İş Merkezi No:1/B

0 364 505 00 15

www.dolunayreklam.org

BASIM YERİ

ÇORUM OFSET SAN. TİC. LTD. ŞTİ

Çepni Mah. Aynalı Sok. No : 7 ÇORUM

0 364 225 13 23

www.corumofset.com

ISBN

978-605-52-44-02-6

BASIM TARİHİ

Aralık 2015

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hitit Üniversitesi Kuzey Kampüsü Çevre Yolu Bulvarı 19030 Çorum / TÜRKİYE

0364 219 40 51-52 - Fax : 0364 219 40 50

sosyalbilimler@hitit.edu.tr

MÂTÜRİDİLİĞİN TÜRK DÜNYASINDAKİ MEDENİYET ARAYIŞLARINA KATKISI

Sıddık KORKMAZ¹

Özet: Günümüzde her ne kadar siyasî birliklilik arz etmese de, doğusu Çin sınırları içinde yer alan Doğu Türkistan bölgesinden başlayıp, çoğunluğu Rusya sınırları içinde kalan ve batı hududu Balkanlara kadar uzanan, kuzey sınırları Sibiryâ steplerinden başlayıp, güney hudutları Hindistan'ın kuzey uçlarına kadar uzanan bir Türk Dünyası bulunmaktadır. Asya kıtası içinde yer alan bu coğrafyanın tarihteki adı Türkistan'dır. Bu bölgede yaşayan insanların, kendilerini bazı alt isimlerle kendilerini tanımlasalar da, ortak isimleri Türk'tür. Bazı küçük istisnaları ile birlikte Türklerin dinleri, mezhepleri, dilleri, örf ve adetleri hemen hemen aynıdır. Üzerinde yaşadıkları coğrafyada Türkler, tarih boyunca birçok medeniyet kurmuşlar, sahip oldukları tarihi birikim ve tecrübe itibarıyla de yeni medeniyetler kurmaya adaydılar.

Müslüman oldukları tarihten itibaren Türkler, İslam kültürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır. Müslüman olmadan önce sahip oldukları millî değerlerini, Müslüman olduktan sonra benimsemiş oldukları din anlayışlarına yansıtılmışlardır. Bu din anlayışı; akıl, mantık, cesaret, şecaat, medenilik, insanî değerler ve ahlakın önemsendiği bir niteliğe sahiptir. Örneklerini, Türklerin Müslüman olduktan sonra kurulup bin yıla yakın bir süre İslam Dünyasına önderlik ve hizmet eden Selçuklu, Osmanlı veya Timur İmparatorluğu gibi yapılarda görmek mümkündür. Bu değerlerin en iyi temsil edildiği İslam anlayışı, tarihte Mürcie, Hanefilik ve Mâtürîdilik gibi mezheplerde görülebilir. Tarihi süreçte bu mezhepler, mevâlî diye tanımlanan Arap olmayan kesimler içinde gelişmiştir. Bu kesimlerin en önde geleni şüphesiz Türklerdir.

Rus işgalinden sonra Türkistan bölgesinde egemen olan kültür, bu coğrafya insanlarını ateizm veya nihilizmin kucağına itmiştir. Yeni medeniyet arayışlarının egemen olduğu günümüz dünyasında, batı kültürünün egemen olduğu bölgelerde dahi insanlık adeta bir anlamsızlık krizi ile karşı karşıyadır. Buna karşılık İslam dünyası olarak tanımlanan coğrafya, dogmatizm veya geçmişe mahkûmiyet şeklinde tezahür eden bir akıl tutulması yaşamaktadır. İşte tam da bu noktada Mâtürîdilik bu krizin din ve dünya arasında dengeli bir anlayışın kurulmasına katkı sağlayacak nüveleri ve özü bünyesinde barındırması ile öne çıkmaktadır. Bu durum, geçmişte olduğu gibi, Türklerin İslam'ı yeniden yorumlama ve insanlığa alternatif bir medeniyet projesi sunmasına olanak sağlamaktadır. Türk Dünyası'nın avantajı, hem tarihi tecrübeye sahip oluşları hem de insanın yaratıcı yeteneklerine vurgu yapan bir dinî mirasa sahip oluşlarıdır. Özellikle Mâtürîdiliğin sahip olduğu değerlere yeniden göz atacak olursak, insanın özgürlüğü, objektif ahlak anlayışı, reyçilik geleneği, kültürel çoğulculuk, diyanet ve siyaset ayrımı gibi hususların öne çıktığını görürüz. Bütün bu değerler yeni bir medeniyet inşasında kendisinden en çok istifade edilecek ilkeler olarak karşımızda durmaktadır. Tebliğimizde, Türk Dünyası'nda yaşanan medeniyet arayışlarına, başta İmâm Mâtürîdî'nin görüşleri ekseninde olmak üzere, Mâtürîdiliğin olası katkılarına değinilecektir. Ayrıca günümüzde yaşanan sorunların çözümüne yardımcı olması bakımından bu mezhebin imkânlarının neler olup olamayacağı da incelenecektir.

Anahtar Kavramlar: Mâtürîdilik, Türk Dünyası, Din, Siyaset, Kültür.

¹Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: skorkmaztr@gmail.com.

THE MÂTURÎDÎ CONTRIBUTION TO THE QUESTS FOR CIVILISATION IN THE TURKISH WORLD

Abstract: Although having no political union, there is a Turkish World whose eastern part locates in China, starting from Eastern Turkistan region, having most lands in Russia, having borders till Balkans in the West, and starting from Siberia in the north and arriving till the northern part of India in the south. The name of this geographical place in history is "Turkistan". Even if people living here call themselves with some other sub names, their common name is "Turk." The religions, sects, languages, traditions and customs are almost the same with some little exceptions. Turks created civilizations during history, and they are still a candidate for new civilizations with their historical accumulation and experience.

The Turks made significant contributions to Islamic Culture from the first date of becoming Muslim. They reflected their national values on the religion understanding adopted after becoming Muslim. This understanding of religion has a quality that is cared by reason, logic, courage, civilization, humanitarian values, and morality. It is possible to see its traces in Seljuks, Ottoman and Timured Dynasties, which lead and served for Islamic World for almost one thousand years after Turks adopted Islam. The best examples of these understanding of Islam samples were represented in sects, Murcie, Hanafi, and Mâturîdi in the history. These sects developed for "the mavali" which are non-Arab in the history. The most prominent of these is undoubtedly Turks.

After the invasion by Russia, the culture dominating the Turkistan, prompt the people leaving in this land to atheism and nihilism. In today's world where the people seek for a new civilization, the people even under the domination of western civilization are facing meaninglessness crisis. In contrast, the land that is defined as Islamic World is experiencing abdication of reason that appears as dogma or past sentence. At this point, Mâturîdi which incorporates soul and core that will contribute to create a balance between religion and world stands out. This situation provides opportunity to Turks to reinterpret the Islam and present an alternative civilization Project to the humanity. The advantage of Turkish World is both having a historical experience and a religious heritage which emphasizes the creative abilities of human. If we take another look at the values Mâturîdi has in particular, we will see that freedom, objective morality, voting tradition, cultural majority, separation of religion and politics come to the forefront. All these values confront us as the most utilizable principles in construction of a new civilization.

In our study, we will focus on the contribution of Mâturîdi especially the views of Imam Mâturîdi in the new civilization search of Turkish World in addition to the possibilities of this sect in solving the problems of these days.

Keywords: Mâturîdism, Turkish World, Religion, Politics, Culture

1. GİRİŞ

Günümüzde sadece İslam dünyasında değil, neredeyse tüm dünyada bir medeniyet krizi yaşanmaktadır. Medeniyetler arasındaki savaş teorileri bu iddianın en güçlü kanıtları arasındadır. O halde insanlığın yeni bir medeniyete ihtiyaç duyduğunu ileri sürmek hiç de iddialı bir tez değildir. İslam dini bu arayışlara cevap verecek niteliğe sahip midir? Tarihte ortaya çıkan yorumları veya mezhepleri bu cevabın neresinde durmaktadır? Özellikle Mâtürîdîliğin bu arayışlara verebilecek bir cevabı var mıdır? İslam'ın temel yorumlarından olan bu mezhebin, din (yorumlanış biçimi), siyaset, sanat ve sosyal hayat hakkında söyleyecek sözü var mıdır? Çalışmamızda cevaplarını arayacağımız temel soru ve sorunlar bunlar olacaktır.

İnsanlığın yeni medeniyetler arayışı içinde olduğu bilinmektedir. İslam dini ise insanın yaratıcı yeteneklerle donatılmış bir varlık olduğunu kabul eder. Onun bu görevini yerine getirebilmesi için her şeyden önce onu bilgilenmeye yönlendirir ve ona okumasını emreder.² İslam'ın bu emri kıyamete kadar bakidir ve hayata dair temel felsefesinin kökenlerini oluşturur.

İslam'ın medeniyetle ilgili teorisinin temelinde, insanın değerli bir varlık olduğu anlayışı vardır. İnsanın hayatta kalması, yaşamını sürdürmesi ve bu süreci dengeli bir şekilde yürütmesi İslam'ın temel ilkelerindedir. İslam, insanın hayatını sürdürebilmesi için, gerekli durumlarda bazı fikhî hükümlerinden dahi vazgeçebilir. Örneğin hayatı tehlikede olan bir kimse domuz eti veya leş dahi yiyebilir. Önemli olan onun hayatını sürdürebilmesi ve yaşamını normal yollarla tamamlayabilmesidir. İslam'ın medeniyetle ilgili önerisi, bütün insanların huzurlu ve sağlıklı bir biçimde, kendi var oluşlarını gerçekleştirmeleridir.

Bir din olarak İslam ırkçılığı tasvip etmez, insanları Allah karşısında bir ve eşit olarak görür.³ Mâtürîdî'nin soyu ile ilgili rivayetlerde çeşitli nakiller bulunsa da onun Arap kökenli birisi olmadığı öne çıkmaktadır. Onun Arap olmayışı, sadece Arap olmayanların mezhep imamı olduğunu göstermez.

Çünkü eserleri Arapça yazılmış ve görüşleri Arap dünyasının birçok bölgesinde de kabul görmektedir. Aynı şekilde İslâm dini takvayı esas alan en büyük değer ölçüsü olarak takvaya yer veren bir niteliğe sahiptir.⁴ Kur'an'da yer alan "takvâ" kavramı ve bu kavramdan türetilen "müttakî" anlayışını "ideal insan" olarak algılamak da mümkündür. Mâtürîdîliğin özellikle Türk Dünyası'ndaki medeniyet arayışlarına bir katkısı olacak ise bunun iyi bir dindarın nasıl yetişeceği sorusuna verilecek cevap üzerinden olacağı açıktır.

Mâtürîdîliğin, Türk Dünyasındaki medeniyet arayışlarına katkısı daha iyi bir şekilde ortaya

² "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak" dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olanıdır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir." Alak, 96/1-8.

³ "Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması, O'nun varlığının delillerindedir. Doğrusu bunlarda, bilenler için derstir vardır." Rum, 30/22.

⁴ "Ey insanlar! Doğrusu Biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz, Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten çok sakınmanızdır. Allah bilendir, haberdardır." Hucurât, 49/13.

koyabilmek için medeniyet arayışlarının zeminine değinmek gerekmektedir. Bu çerçevede medeniyet kavramı, Türk Dünyası ve Mâtürîdîliğin ne olduğu sorularına cevap vermeye çalışacağız.

2. MEDENİYET ARAYIŞLARININ ZEMİNİ

Her medeniyetin kendine özgü çeşitli bileşenleri bulunmaktadır. Başta din anlayışı olmak üzere, sosyal hayat, siyaset, sanat, mimarî, müzik ve spor gibi alanlar, medeniyet olgusunun temel unsurlarını oluşturmaktadır. Konumuz çerçevesinde biz öncelikle medeniyetin ne olduğu üzerinde durmak istiyoruz.

A. Medeniyet Nedir?

Medeniyet kelimesi Arapça'da bir yere yerleşme, oraya kale yapma veya bir yerde ikamet etme manalarına gelen me de ne kelime kökünden türemektedir. Aynı şekilde yönetmek ve malik olmak anlamlarına gelen de ye ne kökünden türediği de ileri sürülmektedir.⁵ Medîne kelimesi şehir, medenî ifadesi de, şehirli anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medîne'ye hicretinden sonra Yesrib şehri için Medîne ifadesi kullanılmaya başlamıştır. Böylece bu kelime şehir veya ikamet edilen yer anlamını kazanmıştır.⁶ Zamanla bu anlam "İslam Medeniyeti'nin şekillendiği yer" haline de dönüşmüştür.⁷

Günümüz Arapçası'nda medeniyet kavramını ifade etmek için umran ve hadâra kelimeleri kullanılmaktadır. Umran ilerleme, refah, mutluluk, bayındırlaşma manalarında gelmektedir. Hadâra kelimesi ise Türkçe'deki uygar veya uygarlık terimleri gibi, belli kurallara uyarak kentte yaşayan halk anlamına gelmektedir. Batıda medeniyet kavramına karşılık kullanılan civilisation tabiri, önce Fransızca'da daha sonra da İngilizce'de yer almıştır. Civilisation tabiri kent anlamına gelen civitas ve kentli manasına gelen civilis kelimelerinden türetilmiştir. Köken itibarıyla Latince düzenli, eğitilmiş ya da kibar anlamlarını taşıyan civil kelimesinden gelmektedir. Konu ile ilgili Kültür/culture kelimesi de ziraatçılık, tahıl ve hayvan yetiştiriciliği yapmak anlamlarını taşımaktadır. Bu kavram zamanla; insan yeteneklerinin geliştirilmesi, eğitilmesi, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi manâlarını kazanmıştır.⁸

Medeni olmakla kast edilen sadece şehirli olmak veya şehirde oturmakla ifade edilen bir durum değildir. Bu kelimenin şehirle ilişkilendirilmesinin temel sebebi, medenî insanın şehir hayatında uyulması gereken kuralları geliştirmiş olmasıdır.⁹ Medeniyet şehirlerde gelişmiştir; çünkü insan hayatının daha kolay ve kendi işlerini kendi başına yerine getirebilir olması şehirlerde vardır. İnsanın şehri oluşturabilmesi için belli bir medeniyet seviyesine ulaşmış olması gerekmektedir. Bu nedenle şehir ve medeniyet arasında sıkı bir ilişki vardır.¹⁰ Kelimenin ısrar-

5 el-Ferâhidî, el-Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Kitâbu'l-'Ayn, thk. Komisyon, Mektebetü Lübnan, Beyrut 2004, s. 773.

6 el-Ferâhidî, Kitâbu'l-'Ayn, s. 773.

7 Sarıçam, İbrahim – Erşahin, Seyfettin, İslam Medeniyeti Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2014, s.1.

8 Sarıçam-Erşahin, İslam Medeniyeti, s. 2.

9 Şeriatî, Ali, Medeniyet Tarihi, Fecr Yayınevi, Ankara 1987, s. 2.

10 Şeriatî, Medeniyet Tarihi, s. 2.

la şehir ile ilişkilendirilmesi, insanların kalabalıklar halinde bir arada yaşamasından daha ziyade, geliştirilmiş olan bir arada yaşama kültüründen kaynaklanmaktadır. Zaten medeniyet tartışmalarının kapsamında yer alan siyaset, sanat ve ahlak gibi toplumu ilgilendiren sosyal kavramlar da bu hakikati ifade etmektedir. Başka bir deyişle, toplumun işleminde temel taşlar olan bu ilkelerin sağlıklı bir biçimde yürüdüğü en küçük yerleşim birimleri dahi medenî şehirler kapsamındadır.

Medeniyetlerin doğuşunda etkili olan belli başlı bazı faktörler bulunmaktadır. Bunların başında eğitilmiş insan unsuru, iyi organize olmuş toplum, coğrafya, halkın temel ihtiyaçlarını adil bir biçimde karşılandığı ekonomik sistem ve birlikte yaşama kültürünün ihya edildiği şehirlerdir. Bunlara ilaveten göçler, sosyal anlaşmalar, savunma veya saldırı amaçlı savaşlar, eğitim, temel ihtiyaçlar, siyasal sistem, din ve hukuk gibi unsurlar da medeniyetlerin gelişmesine etki etmektedir.

Medeniyetlerin doğuşuna etki eden unsurlar olduğu gibi yıkılmasına etki eden faktörler de bulunmaktadır. Bunların başında toplum yapısının zayıflaması, güven duygusunun sarımsılması, gelir dağılımının bozulması; zenginliğin adil olmayan bir şekilde belli kişilerin elinde toplanması, adaletin ortadan kalkması ve yerine zulmün yerleşmesi gibi hususlar gelmektedir. Bunlara ilaveten yabancı güçlerin işgalleri, doğal afetler, tabiatın dengesinin bozulması; ciddi iklim değişiklikleri, bulaşıcı ve salgın hastalıkların yaygınlaşması gibi unsurlar da bulunmaktadır. Ayrıca enerji ve hammadde kaynaklarının tükenmesi, bir ülkenin veya bölgenin ekonomik değerini yitirmesi, fikri ve ahlaki hayatın bozulması, yeni gelen neslin kendi medeniyet değerlerini güncelleyememesi, değerlerine sahip çıkamaması, bu değerleri zenginleştirmemesi veya geliştirememesi gibi etkenler medeniyetlerin yıkılmasına yol açmaktadır.¹¹ Bununla birlikte göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus, söz konusu medeniyetin temel değerlerini olabildiğince sınırlı tutup, bu değerlerle ilişkili olan öteki kültürel unsurların güncellenebilmesi olmalıdır. Kendini yenileyemeyen ve zamanın dinamiklerini göz önünde bulunduramayan medeniyetlerin çöküşü çoğu zaman kaçınılmaz olmaktadır.

Zorunlu olarak medeniyet ilim, kültür ve irfan temelleri üzerinde yükselmektedir. Tarih boyunca var olan medeniyetler bu ilkeler üzerinde yükselmiş ve bu unsurları kaybettikleri dönemlerde de çöküşe geçmiş veya yıkılmışlardır. Bu ilkelerin somutlaşmış şekline zer (ekonomi) ve zorun (güç) egemenliği demek yanlış olmayacaktır. Din, zer ve zorun arasında duran denge veya terazi durumundadır ve doğru yorumlanması gerekmektedir. Kendi döneminde Mâtürîdî sistemi, işte tam bu noktada gerekli olan dengeyi kurmuştur denilebilir.

Mâtürîdîliğin kurucusu olan İmam Mâtürîdî, Türkistan bölgesinde yaşamıştır. Onun yetişip büyüdüğü hem siyasî hem coğrafi hem de kültürel bölge olan Türk Dünyası'nın tarihî yapısı başka bir çalışmanın konusudur. Tarihî kültür mirasını bünyesinde taşıdığını düşündüğümüz bu coğrafya ve söz konusu bölgede nelerin yapılabileceğine dair ihtimallere değinmek istiyoruz.

¹¹ Sançam-Erşahin, İslam Medeniyeti, s. 6-7.

B. Türk Dünyası Nedir?

Günümüzde her ne kadar siyasî birliktelik arz etmese de, doğusu Çin sınırları içinde yer alan Doğu Türkistan bölgesinden başlayıp, çoğunluğu Rusya sınırları içinde kalan ve batı hududu Balkanlara kadar uzanan, kuzey sınırları Sibirya steplerinden başlayıp, güney hudutları Hindistan'ın kuzey uçlarına kadar uzanan bir Türk Dünyası bulunmaktadır. Asya kıtası içinde yer alan bu coğrafyanın tarihteki adı Türkistan'dır.¹² Her ne kadar bu bölgede yaşayan insanların, kendilerini bazı alt isimlerle tanımlaması söz konusu olsa da ortak isimleri Türk'tür. Bazı küçük istisnaları ile birlikte (Azerbaycan Türklerinin bir kısmının Şif olması gibi) Türklerin dinleri, mezhepleri, dilleri, örf ve adetleri hemen hemen aynıdır.

Üzerinde yaşadıkları coğrafyada Türkler, tarih boyunca birçok medeniyet kurmuşlar, sahip oldukları tarihî birikim ve tecrübe itibarıyla de yeni medeniyetler kurmaya adaydılar. Ayrıca Türklerin yayıldıkları coğrafyada siyasî birliktelik kurup kurmamaları ayrı bir tartışma konusudur. Özellikle günümüz şartları göz önünde bulundurulduğunda, kanaatimce böyle bir birliktelik kurmalarına gerek yoktur. Tarih boyunca kendi içlerinde yaşadıkları savaşlar aslında böyle bir birlikteliğin mümkün veya gerekli olmadığını da göstermektedir. Dünyanın birçok ülkesinde, birçok azınlık yaşamaktadır ve bu azınlıkların birçoğu yaşadıkları yerlerde iyi koşullar altındadırlar. Ticaret, sanayi veya kültür hayatında etkin durumdadırlar. Türklerin de yaşadıkları siyasî yapılar içerisinde bu türden varlıklar göstermeleri mümkündür. Böylece varlıklarını koruyacak, gelecek nesillerini koruma altına alacak ve atalarından kalan coğrafyayı hala Türkistan olarak muhafaza ederek Türk dünyasının sınırlarını çizmiş olacaktırlar. Müslüman oldukları tarihten itibaren Türkler, İslam kültürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır. Müslüman olmadan önce sahip oldukları millî değerlerini, Müslüman olduktan sonra benimsemiş oldukları din anlayışlarıyla özdeşleştirmişlerdir. Türklerin geliştirmiş olduğu bu din anlayışı; akıl, mantık, cesaret, şecaat, medenilik, insanî değerler ve ahlakın önemsenmesi gibi hususiyetler taşır. Bunların örneklerini, Türklerin Müslüman olduktan sonra kuruluş bin yıla yakın bir süre İslam Dünyasına önderlik ve hizmet eden Selçuklu, Osmanlı veya Timur İmparatorluğu gibi yapılarda görmek mümkündür. Bu değerlerin en iyi temsil edildiği İslam anlayışı, tarihte Mürcie, Hanefilik ve Mâtürîdilik gibi mezheplerde görülebilir. Tarihten itibaren bu mezhepler, mevâlî diye tanımlanan Arap olmayan kesimler içinde gelişmiştir. Bu kesimlerin en önde geleni şüphesiz Türklerdir. Türkistan bölgesinde gelişen bu din anlayışı asırlarca varlığını sürdürerek günümüze kadar gelmiştir.

Rus işgalinden sonra Türkistan bölgesinde egemen olan kültür, bu coğrafya insanlarını ate-

¹² Günümüzde Türk Dünyası bağımsız devletler, özerk devletler, yarı özerk bölgeler ve Türk halklarının yaşadığı bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Buna göre Bağımsız devletler: Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan'dan oluşmaktadır. Özerk Devletler: Doğu Türkistan, Tataristan, Çuvaşistan, Başkurdistan, Saha-Yakutistan, Altay, Karacay, Balkar ve diğer bölgelerdir. Bu ülkelerden Türkiye'nin başkenti Ankara, nüfusu: 77 milyon, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin başkenti Lefkoşa nüfusu: 300 bin, Azerbaycan'ın başkenti Bakü nüfusu: 9 milyon, Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat nüfusu: 5,5 milyon, Kazakistan'ın başkenti Astana nüfusu: 16 milyon, Özbekistan'ın başkenti Taşkent nüfusu: 28 milyon, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek nüfusu ise 5.4 milyondur. Bunlara ilaveten şu Türk grupları da zikredilmektedir: Altay, Başkurt, Batı Trakya, Bulgaristan, Çuvaş, Doğu Türkistan, Hakas, Irak, İran, Karacay-Balkar, Kazan (Tatar), Kırım, Kök-Oğuz, Kumuk, Nogay, Saha, Suriye ve Tuva Türkleri. Bkz. Saadettin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 205 vd. Değişik kaynaklarda Türk Dünyasının nüfusu toplamda 250 milyon olarak da kaydedilmiştir. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_dünyası (29.04.2015)

izm veya nihilizmin kucağına itmiştir. Yeni medeniyet arayışlarının egemen olduğu günümüz dünyasında, batı kültürünün egemen olduğu bölgelerde dahi insanlık adeta bir anlamsızlık krizi ile karşı karşıyadır. Buna karşılık İslam dünyası olarak tanımlanan coğrafya, dogmatizm veya geçmişe hapis olma şeklinde tezahür eden bir akıl tutulması yaşamaktadır. İşte tam da bu noktada Mâtürîdîlik bu krizin din ve dünya arasında dengeli bir anlayışın kurulmasına katkı sağlayacak nüveleri ve özü bünyesinde barındırması ile öne çıkmaktadır. Bu durum, geçmişte olduğu gibi, Türklerin İslam'ı yeniden yorumlama ve insanlığa alternatif bir medeniyet projesi sunmasına olanak sağlamaktadır. Türk Dünyası'nın avantajı, hem tarihî tecrübeye sahip oluşları hem de insanın yaratıcı yeteneklerine vurgu yapan bir dinî mirasa sahip oluşlarıdır. Özellikle Mâtürîdîlikte, insanın özgürlüğü, objektif ahlak anlayışı, reycilik geleneği, kültürel çoğulculuk, diyanet ve siyaset ayrımı gibi hususların öne çıktığını görürüz. Bütün bu değerler yeni bir medeniyetin inşasında kendisinden en çok istifade edilecek ilkelere dir.

Türk dünyası denilen coğrafya Asya'nın büyük bir kesimini oluşturmaktadır. Günümüzde bu coğrafyada maalesef bir dil birliğinden veya özellikle bir kültür birliğinden söz etmek mümkün değildir. Söz konusu şikâyetleri ortadan kaldırmanın yolu sadece siyasilere düşen bir görev değildir. Özellikle toplumun sinir uçlarına dokunan din adamlarının sıkı bir irtibat halinde olup dinî ortak payda anlayışı geliştirmeleri, sahip oldukları Hanefî-Mâtürîdî geleneği korumaları ve güncellemeleri, buna ilaveten temsilcisi oldukları kesimleri aşırı yorumlardan korumaları gerekmektedir. Günümüz açısından İslam dininin en aşırı yorumu olarak bütün alt kollarıyla birlikte Şîilik ve akli ısrarla dışlayan bir yapı olarak Selefilik'ten söz etmek mümkündür. Türk dünyasında bu akımların her birinin temsilcilerine veya taraftarlarına rastlanabilmektedir. İnançlara saygılı olmak insanî bir erdem olmakla birlikte, söz konusu mezhepleri makul bir çizgiye çekmek gerekmektedir.

Tarihin birçok kesitinde görüldüğü gibi ticaret İslam dininin yayılması açısından son derece etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde Türk dünyasında yaşayan toplulukların ticari ilişkilerini kendi aralarından geliştirmeye özel bir önem vermeleri daha önceliklidir. Ticaretin yanında bilimsel faaliyetler, üniversiteler arası anlaşmalar, öğrenci veya öğretici değişimleri, sanat ve spor alanında etkileşimler, ortaklaşa düzenlenecek kültürel etkinlikler, askerî veya siyasî işbirlikleri gibi hususlar gündeme getirilebilir. Kısacası hayatın her alanını kapsayan eylem kategorilerinde ortaklaşa hareket etmenin fırsatlarını yaratmak ya da bu imkânları değerlendirmek Türk dünyasının varlığı açısından gereklidir. Şimdi, bu etkileşimin gerçekleşmesinde Türklerin büyük bir kısmının ortak mezhebi olan Mâtürîdîliğin herhangi bir katkısı olabilir mi? Bu konuya eğilmek istiyoruz.

C. Mâtürîdîlik Nedir?

Mâtürîdîlik, kurucusu olan İmam Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî'ye nispetle anılan, İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin usul ve metodunu takip ederek oluşmuş bulunan İslam dü-

şünce ekolleri içerisindeki en büyük iki kelâm okulundan birisi olup çoğunlukla Arap olmayan unsurlar arasında yayılan ve Ehl-i Sünnet içerisinde ilk önce teşekkül etmiş bulunan mezhep veya düşünce ekolünün adıdır. Bu mezhep, dinin anlaşılması yolunda akla değer veren ve nakli aklın anlaşılmasında önemli bir konuma yerleştiren özelliği ile tanınmaktadır. Bu mezhep oluştuğu dönemden itibaren birçok kelam ve fıkıh âlimleri yetiştirmiş, İslam dininin makul bir şekilde anlaşılması ve yaşanmasına katkıda bulunmuştur. Mâtürîdî'nin kurucusu olan İmam Mâtürîdî'nin akla ayrı bir değer verdiği bilinmektedir. Kendi yaşadığı dönem açısından akıl ve nakil arasında bir denge kurup bu dengede akıl hak ettiği yere oturabilmesi son derece önemli bir başarıdır. Bu çerçevede Mâtürîdî nakil ile aklın, dinin tanınması için esas teşkil etmesi başlığı altında şöyle der: "Bütün insanların, üzerinde birleşecekleri dinlerinin ve sığınacakları temellerinin bulunması gerekli olduğuna göre, bilinmelidir ki dinin öğrenilmesinde başvurulacak vasıtalar iki olup biri nakil, diğeri de akıldır."¹³ Özellikle kutsaldan söz edilen ve yapılan yanlış yorumlarla sulandırılmaya son derece müsait olan din gibi bir alanda aklın değerini koruyabilmek, Mâtürîdî ve takipçilerine nasip olmuştur.

Mâtürîdî, akıl sahibi tek varlık olan insana büyük bir değer atfetmektedir. O, insanı, büyük âlem ile kıyaslamakta ve insanın küçük âlem olduğunu ifade etmektedir.¹⁴ Bu bakış açısı ile o yaratıcı yetenekleri açısından insanı evrene benzetmektedir. Böyle olmakla birlikte o insanın özgürlüğü ve özgünlüğünü yok sayan tarikat sisteminden uzak durmuştur.

Mâtürîdî, bilginin elde edilmesi konusunda: "Nesne ve olayların gerçekliklerinin (hakâiku'l-eşyâ) bilinmesine götüren yollar idrak, haberler ve istidlalden ibarettir"¹⁵ demekle idrak ve istidlalleri haberlere denk tutmuştur. Bu bakış açısıyla insan hem dini anlama konusunda hem de dünyayı anlama konusunda yeni bilgi ve sistemler geliştirebilir.

Mâtürîdî'nin genel anlamdaki sistemi hikmet üzerine kuruludur. Bu çerçevede "Allah, size kitap ve hikmeti öğretti"¹⁶ âyetini tefsir ederken hikmeti tanımlamakta ve şu anlamlara geldiğini belirtmektedir: 1. Fıkıh, 2. Helal ve haram, 3. Sünnet, 4. Vaaz, 5. Hekimin isabet ettiği gibi isabet etmektir. Bu açıklamalarını desteklemek üzere; Neml suresinin 1. âyetinde de¹⁷ vurgulandığı gibi kitap ve hikmetin aynı anlama geldiğini de vurgular.¹⁸

Mâtürîdîlik Türk dünyası açısından hali hazırda bir kültür durumuna gelmiş, onların zihin dünyasını şekillendiren yapı halindedir. Özellikle din alanında yetişen öncülerin, bu gerçeği görmezden gelmemeleri, din anlayışlarının Sefilik gibi tarihin belli bir dönemini tekrara dönüştürmemeleri veya Şifilik gibi, bireyin irade ve özgürlüğünü, din adına konuşan kimse veya kesimlere teslim etmemeleri gerekmektedir. Mâtürîdîlik alanında yeni çalışmalar ya-

13 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî (ö. 333/944), Kitâbu'l-Tevhîd, thk ve tdk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İSAM Yayınları, Ankara 2005, s. 5.

14 Tevhîd, s. 6.

15 Tevhîd, s. 11-12.

16 Bakara, 2/151.

17 "İşte bunlar Kur'an'ın, apaçık bir kitabın âyetleridir." Neml, 27/1.

18 el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (ö. 333/944), Te'vilâtu Ehl-i's-Sünne, thk. Fatma Yusuf el-Haymî, Mûessesetü'r-Risâle, Beyrut 1425/2004, c. 1, s. 106.

parak din ve dünya dengesini makul bir düzeyde kurmanın yollarına bakılmalıdır. Türk dünyasındaki medeniyet arayışlarının zeminini, bu coğrafyada yaşayan insanların, tarihi, kültürel, dinî etnik ve dil olarak ortak bir yapıya mensubiyetleri oluşturmaktadır. Bu yapının herhangi bir kavgaya sebep olacak yanı yoktur. Tam tersine kaynaşmaya ve bütünlüşmeye katkı sağlayacak bir yönü bulunmaktadır. Mâtürîdîlik bu zeminin en önemli unsurlarından birisidir. Bu gerçekliğin göz ardı edilmesi doğru bir tutum değildir. Görmezden gelinmesinin ötesinde, söz konusu realitenin Türk dünyasının geleceğine önemli katkılar sağlayacağı rahatlıkla söylenebilir.

3. MÂTÜRİDİLİĞİN KATKILARI NELER OLABİLİR?

İnsan hayatının anlamlandırılması veya insanın motive edilmesinde şüphesiz en etkin unsur olarak din görünmektedir. Tarihte savaşların çoğu din adamlarının tahrikleriyle çıktığı gibi barış anlaşmalarının çoğu da din adamlarının tasvipleriyle gerçekleşmiştir. Aslında savaşların gerçekleşmesinden din doğrudan sorumlu değildir. Özelde İslam dini genelde de dinlerin çoğu savaş yerine barışı tavsiye ve telkin etmektedirler. Ancak insanlar çoğunlukla siyasi ve ekonomik hırsları sebebiyle dini kullanmaktadırlar. Din ile siyasetin girdiği ilişkiden çoğunlukla din zararlı çıkmaktadır.

Türk dünyasındaki medeniyet arayışlarına Mâtürîdîliğin katkıları bilgi temelli bir din anlayışının geliştirilmesi, dinin alet edildiği bir siyaset yerine, kendi kuralları içinde geliştirilen siyaset anlayışı ile birlikte ahlak temelli sosyal ve ekonomi hayatının kurulması üzerine olabilecektir.

A. Dinin Anlaşılması

Mâtürîdîliğin Türk dünyasındaki medeniyet arayışlarına katkısının din ve dünya dengesinin kurulması üzerinden olacağına değinmiştik. Din, hayatın her alanının kapsadığı için dine bakış açısı büyük önem arz etmektedir. Dinin hayata yönelik tavrı, genel ilkeler veya tavsiyeler üzerindedir. Böylece insan aklı ve iradesine geniş bir alan açmakta ve onun özgürlüğüne değer vermektedir. Tavsiye niteliğindeki telkinleri çoğu zaman istismar edildiği için Kur'ân, insanları, Allah'ı hakkıyla tanımak konusunda uyarılmaktadır.¹⁹

Sosyal hayatın düzenlenmesine dair temel ihtiyaçlardan olan din ve iman gibi insanları birlik ve bütünlük içinde tutacak ilkeler yer almaktadır.²⁰ Din ve iman birey olarak bir insana yalnız kaldığı zamanlarda inanacağı ve güveneceği, sosyal sıkıntılarından uzaklaşacağı bir merci ve makam temin eder.²¹ Allah inancı bu yönüyle insanın hem bu gününe hem de yarınına güvenle bakabilmesi için gereklidir.

¹⁹ "Allah'ı hakkıyla tanıyamadılar." En'am, 6/91.

²⁰ Atay, Hüseyin, "Toplumsal Yaşam İlkeleri", Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 313; Önal, Recep, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler, Emin Yayınları, Bursa 2013, s. 73 vd.

²¹ "Kim Allaha ve ahiret gününe inanır ve yararlı işlerse onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." Mâide, 5/69.

İslam dininin en çok önem verdiği husus Tevhîd inancıdır. Bu inancın temelinde insanın kendisini ve çevresinde yer alan evreni Allah'ın yarattığı, koruduğu ve yürüttüğü esası, bu gerekçeden dolayı da Allah'ı bilmek ve tanımak şeklindeki vefa borcunun olduğu anlayışı yatmaktadır. Mâtürîdî'nin en görkemli eseri Kitâbu't-Tevhîd'dir. İslam düşünce tarihi içinde tevhidi ele alan eserlerin en mükemmellerinden birisidir. İnsanın Allah ile arasına herhangi bir aracının girmemesi gerektiği hususu detaylıca anlatılmaktadır.

İnancın, insan hayatına ne şekilde yansıtacağı önemli bir husustur. Bir mümin için, hangi şartlar altında Allah'a doğru bir iman ile sığındığı, ne zaman O'nun tanımladığı sınırların içinde kaldığı ve ne gibi durumlarda bu sınırların dışına çıktığı önemli bir sorundur. Mâtürîdî sistemi açısından bir insan, kendi özgür iradesi ile bu sınırın içine girer, müminlik sıfatını kazanır veya kendi iradesi ile bu sınırın dışına çıkar. Yapmış olduğu yanlışlar veya işlediği günahlar, o günahı helal saymadığı sürece kendisini iman sınırının dışına çıkarmaz. Hanefi geleneğin devamı olan Mâtürîdîlik dışındaki mezheplerin çoğu, günah işlemeyi kâfirlik alameti olarak kabul etmektedirler. Hayırlı işler (ameller) imanın sebebi değil, iman amellerin sebebidir. İman etmek hayırlı işler yapmayı gerektirir.

Dinin insan hayatındaki rolü, onun anlam arayışına cevap vermesi bakımından son derece önemlidir. Dinin insan hayatına girişi de iman ile başlamaktadır. Müminin imanının bireyselliği ve devamlılığı Mâtürîdî sisteminde açıkça ifade edilmiştir. Bireysel hayatta iman ne kadar önemli ise sosyal hayatta da siyaset son derece önemlidir. Bu sebeple Mâtürîdî sisteminde siyasetin ne şekilde algılanması gerektiği hususuna değinmek istiyoruz.

B. Siyasetin Anlaşılması

Mâtürîdî'ye göre adalet; bir şeyi hak ettiği yere, zulüm de bir şeyi hak etmediği yere koymaktır.²² Buna göre siyaset teorisinin denge unsuru üzerine inşa edildiği söylenebilir. Öte yandan bu bakış açısı Kur'an'ın genel felsefesiyle uyumaktadır. Adaletin titizlikle gözetilmesi İslam'ın temel vasıflarından birisini oluşturmaktadır.²³ Aynı şekilde emanetlerin korunması veya insanlar arasında adaletin tesisi İslam'ın temel esası olduğu gibi²⁴ Mâtürîdîliğin de ayırıcı vasıflarındandır.

Mâtürîdî'de din ve devlet/mülk arasındaki ilişki Şiîliğin aksine iki ayrı zemine oturmaktadır. Devlet ve siyaset kendi ehline, din konuları da kendi ehline teslim edilmelidir. Ona göre bir kişinin Peygamber olarak seçilmesini sağlayan esaslarla, devlet başkanı olarak seçilmesini sağlayan ilkeler aynı değildir. Nitekim Allah peygamberliği insanların en hor gördüğü birisine dahi verebilir. Buna ilaveten toplumun bekasını sağlamaya dönük savaş

22 Te'vilât, c. 1 s. 51.

23 "Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." Maide, 5/8.

24 "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." Nisa, 4/58.

gibi kararlar da nübüvvetin bir parçası olmayıp, aksine siyasi gücü temsil eden yönetme erkini elinde bulunduranların sorumluluğundadır.²⁵ Bu kimseler peygamberlere danışma görevine sahip olmakla birlikte güç sahibi olmalı, savaş işinden anlamalı ve halkın yönetimine dair bilgi sahibi olmalıdırlar.²⁶

Siyaset konusu ile ilgili olan bir başka husus savaş meselesidir. Mâtürîdî'ye göre savaşı dinin değil, devletin varlığının devamı için gerekli görmek gerekmektedir. Çünkü dinin çirkin gördüğü savaş, devletin varlığı için zorunlu olabilir. Öte yandan, savaşı bizatihi çirkin olarak tanımlayan âyet-i kerimeden hareket ederek, çirkin bir araçla, dinin gayeleri arasında bir örtüşmenin olamayacağı açıktır. Mâtürîdî'nin, savaş'ın küfrün/inkârın bir karşılığı değil de zulmün karşılığı olduğu şeklindeki görüşü önemlidir.²⁷ Din, var olmak ve yayılmak için savaşa başvuramaz, ama devletlerin durumunun böyle olmadığı tarihsel bir hakikattir. Bir millete savaş ilanının sebebi küfrü, değil zulmüdür.²⁸ Mâtürîdî'nin inkârı/küfrü savaş sebebi saymaması, din ve devlet ayrımı çerçevesinde daha da detaylandırılması gereken bir husustur.

Savaşın, karşı tarafın kurtuluşunu sağlamak gibi bir amacı olmalıdır. Bu da kendilerine ikna edici her türlü delil sunulduktan sonra yapılırsa bu amaç tahakkuk edecektir.²⁹

Mâtürîdîlik siyasetin (din ve siyaset ayrımı) kendi şartları içinde gerçekleştirilmesi gereken bir eylem olduğunu halifenin Kureys'ten olup olmadığı konusunu tartışırken ortaya koymaktadır.³⁰ İslam düşüncesindeki siyaset tartışmalarının temel meselelerinden birisi olan cihat konusu Mâtürîdî'ye göre dörde ayrılmaktadır. Buna göre Allah yolunda cihadın birincisi, Allah'ın düşmanlarıyla O'nun yoluna gelmelerini sağlayacak savaştır. İkincisi kişinin nefsiyle olan cihadıdır. Bu yolla kendisini şehvetlerden ve dünyayı sadece lezzet alınacak bir yer olarak görme ve böylece zarara uğrama tehlikesinden korur. Üçüncüsü, insanın halkla olan cihadıdır. Bu da onların ellerindekine tamah etmemesi, onlara merhamet göstermesi ve onlar için bir korku kaynağı olmamasıdır. Son olarak cihat, insanın dünya ile olan cihadıdır. Bu da insanın dünyayı geçimlik bir yer olarak görmesi, gelecek dünyasını karartmasına sebep olacak şeyleri orada yapmamasıdır. Cihat gerektiğinde kılıçla ama esasen delillerle, burhanla ve hüccetle olur.³¹

Mâtürîdî, cihada hazırlık konusunu ele alan âyet-i kerîmede geçen "hazırlık yapma" emrini, Bedir savaşında olduğu gibi hazırlıksız çıkılmaması gerektiği ve hazırlık yapmayı terk etmenin Allah'ın emrini terk etmek anlamına geleceği şeklinde yorumlar.³² Buna ilaveten cihat

25 Te'vilât, c. 1 ss. 207-208. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Düzgün, Şaban Ali, "Mâtürîdî'de Din, Siyaset Kültürü ve Yönetim Erki (Mülk/Devlet)", Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 342 vd.

26 Te'vilât, c. 1, s. 208.

27 Tevbe, 9/29, Te'vilât, c. 2, ss. 398-399.

28 Bu durumu şu âyet-i kerime açıkça beyan etmektedir: "Düşmanlık ancak zalimlere karşı gösterilir." Bakara, 2/193.

29 Düzgün, "Mülk/Devlet", Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası, s. 349.

30 Kutlu, Sönmez, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî", İmam Mâtürîdî ve Maturidilik, Haz. Sönmez Kutlu, Kitâbiyât, Ankara 2003, s. 27 vd.

31 Bkz. Düzgün, "Mülk/Devlet", Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası, s. 342 vd.

32 "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğinizi, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlığa uğratılmazsınız." Enfal, 8/60. Bkz. Te'vilât, c. 2, s. 366.

emrinin kıyamete kadar baki olduğunu, hazırlık yapılması gereken şeylerin sadece at veya silahtan ibaret olmayıp, bütün imkanlardan oluştuğunu ifade eder.³³

Özetle Mâtürîdî sisteminde siyaset de hikmet ve adalet temeli üzerine oturmaktadır. Siyasetin ilkeleri düzgün konular ve doğru işletilirse, bu ilkelerin uygulamaya tecelli edeceği alan olan sosyal hayat da o derecede düzenli olacaktır.

C. Sosyal Hayatın Düzenlenmesi

İmam Mâtürîdî'nin mezhep imamı olması, ondan toplumsal hayatta görülen sorunlara karşı dini çözümler ileri sürmesini beklememize yol açar. Onun ileri sürdüğü çözüm önerilerinin bazılarının günümüz açısından geçerliliği olmayabilir. O kendi döneminin bir âlimi ve aydını olması sıfatıyla görevini yerine getirmiş, dinin temel kaynaklarından evrensel ilkeleri ortaya koymaya çalışmıştır. Onun ileri sürdüğü tezlerden günümüzde geçerliliği olmayanlarını yeniden güncellemek ve yorumlamak günümüz aydın ve âlimlerine düşen bir görev ve sorumluluktur.

Mâtürîdîliğin, İslam dininin daha iyi yaşanması için sosyal hayatın en önemli hususlarından birisi olan ekonomi hakkında söz söylememiş olması mümkün değildir. İslam'ın ekonomi hakkındaki temel felsefesi bir müslümanın başka birisine muhtaç olmayacak şekilde çalışması ve rızkını kazanmasıdır. Bunun da ötesinde Allah katında makbul bir Müslüman olabilmek için İslam'ın beş şartını yerine getirmek gerekmektedir. Bu beş şartın ikisini yapabilmek için zengin olmak lazımdır. Bunların birisi zekât diğeri de hacdır. Başka bir ifade ile Allah katında daha makbul bir kul olabilmek için öncelikle zengin olmak gerekmektedir. Ancak hayatta çeşitli sıkıntılar yaşanabilmekte ve insan ekonomik açıdan zorluklarla yüz yüze gelebilmekte veya fakir düşebilmektedir. İşte bu sosyal gerçeği göz önünde bulunduran İslam, zekât emrini ortaya koymuştur. Kimlere zekât verileceğini belirlemiş ve bunları sekiz sınıf insanla sınırlandırmıştır. Bunlar; yoksullar, düşkünler, zekât toplama görevlileri, gönülleri İslam'a ısındırılacak kimseler, esaret altında olanlar, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalanlardır.³⁴ Zekât emrinin dışında sadaka, infak, nafaka ve benzeri harcamaları da İslam teşvik etmiştir. Ancak zekât zorunlu olarak talep edilmiş, diğerleri ise verenin kendi isteğine bırakılmıştır.

Mâtürîdî, "Onların mallarında isteyen ve isteyemeyen yoksulların hakkı vardır"³⁵ âyetinde geçen, "hak" ibaresinin, bu âyetin Mekke'de inmiş olması sebebiyle, zekat anlamında olmadığını, buradaki hak ile farzın dışında bir şey kastedilmiş olabileceğini ifade eder. Bu durumda fakirlere yardımda bulunan ve malını infak etmekten çekinmeyen bazı özel kişiler kast edilmiş olabilir. Veya toplumdaki ekonomik yapının dengesi esas alınmıştır denilebilir.³⁶

Mâtürîdî sisteminde yer alan sosyal hayata dair ilkelere göz attığımızda en genel hatlarıyla şu tavsiyelerle karşılaşmaktayız:³⁷ Müslüman sürekli iyilikten yana tavır koymalı kötülük-

³³ Te'vilât, c. 2, ss. 366-367.

³⁴ Tevbe, 9/60.

³⁵ Zariyat 51/19.

³⁶ Te'vilât, c. 4, s. 578.

³⁷ Geniş bilgi için bkz. Atay, "Toplumsal Yaşam İlkeleri", Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası, s. 313 vd.

ten uzak durmalıdır. İnsan doğruluğuna inandığı şeyi ilk önce kendisi yapmalı ve örnek olmalıdır. Çalışıp üretmeli, asalak ve parazit gibi olmamalıdır. İnsanın bir mesleği ve bu mesleğinde gözettiği iş ahlakı olmalıdır. Ahlaklı olmak için Müslüman olma gerekeceği veya Müslüman olmanın ahlaklı olmayı garantilemediği bilinmelidir. En iyi Müslümanın işini en iyi yapan kimse olduğu bilinmelidir. Sadaka vermenin toplumsal dayanışmayı artıracacağı bilinmelidir. Gücü yetenlerin ihtiyaç sahiplerine yardımcı olması, dinin bir emri olduğu gibi, onur ve izzet sahibi olmanın da en kısa yolu olduğu bilinmelidir. Tefeciliğin toplumdan uzaklaştırılması gerekir. Tefeciliğe karşı olmak adına ticarete karşı olmak doğru değildir. Öksüz ve yetimin malına karşı hassasiyet gösterilmelidir. Bu çocuklar ve onların mallarının Allah'ın o topluma bir emaneti olduğu bilinmelidir. Müslüman verdiği sözü tutmalı ve güvenilen kimse olmalıdır. Bir işi ehline vermeli, liyakatsiz kimselerin elinde bir işi telef etmemelidir. Başkasına karşı güven telkin etmeli, iftiradan uzak durmalı, yapılan akit ve antlaşmaların gereğini yerine getirmelidir. Müslümanların birbirine düşman olmaması, kızgınlığın haksızlık yapmaya yol açmasına fırsat verilmemelidir. Allah'ın adını istismar etmeye karşı çıkmalı ve olur olmaz yerde Allah adının kullanılması alışkanlık haline getirmemelidir. Yapılan iyiliklerin karşılığının fazlasıyla ödeneceğini bilmek, Allah'ın işiten ve bilen olduğunu hatırlamak gerekmektedir. İkiyüzlülükten veya münafıklıktan sakınılmalı, güvenin olmadığı yerde herhangi bir medeniyetin yeşermeyeceği bilinmelidir. Bir insanı dininden veya kişiye yakınlığından dolayı değil, eyleminden dolayı eleştirmek ya da takdir etmek gerekmektedir. İnsanlarla kurulan ilişkilerde objektif olmak en emin yoldur. Tarafgirlik öyle ya da böyle ilişkileri koparacak seviyeye getirecektir. İyilik yapmanın veya iyilik yapılmasına aracılık etmenin, o iyiliği yapmak gibi olduğu, iyiliğin parçası olmanın, kötülüğün parçası olmaktan daha iyi olduğu bilinmelidir. Başkalarının başarısını kıskanmak yerine, onu takdir etmenin daha faziletli bir davranış olduğu bilinmelidir. Emanete (para, mal, vazife, vs.) hıyanet etmemeli, gereği ne ise onu yerine getirmelidir. Muhtaçlara yardım etmeli, bizim de her an ihtiyaç sahibi bir kimse olabileceğimiz göz önünde bulundurulmalıdır. Güzel ve hoş sözler söylemek üzere bir ahlak geliştirilmelidir. Kötü sözü, iftirayı veya yalanı başkasına nakletmemeli, o kötülüğün ortağı durumuna düşülmemelidir. Kur'an'da boşanmanın tek şartının geçimsizlik olduğu ve karı-kocadan her birinin boşanma hakkının olduğu bilinmelidir.³⁸ Kur'an'a göre erkeğin "boş ol" veya "boşsun" gibi sözleriyle kadının şer'an boş olmayacağı bilinmelidir. Kültürel veya temelsiz bilgilere dayanarak ailelerin yıkılmasına izin vermemelidir.³⁹ Toplumsal veya bireysel sorunların çözümleri daima bilgi, ilim veya akılda aranmalıdır. Karamsarlıktan ve kötümserlikten her zaman uzak durmalı ve

38 "Eğer karı kocanın ayrılmasından korkuyorsanız erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Eğer onlar düzeltmek isterlerse, Allah aralarını bulmakta başariye ulaştırır..." (Nisa, 4/35) "Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutun veya güzelce bırakın. ..." (Bakara, 2/229) Atay'a göre Kur'an'da bu iki âyetten başka boşanma ile ilgili âyetler de vardır. Âyetlerin her biri bir olaya ilişkin durumu anlatmaktadır. Nisa süresinin 35. âyeti varken, boşanma konusunda fıkıhçıların kadını hiç hesaba katmamaları veya boşamayı erkeğin iki dudağı arasında teslim etmeleri büyük bir haksızlıktır. Kadın da isterse boşanabilir. Atay, "Toplumsal Yaşam İlkeleri", Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası, s. 339-341.

39 "Kadınların bekleme süreleri bittiği zaman, onları uygun biçimde alıkoyun ya da uygun biçimde onlardan ayrılın. İkinciden de iki adil şahit getirin. Şahitliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve âhirete inanan kimseye verilen öğüttür." (Talak, 65/2) Atay'a göre bu âyet boşanmanın nasıl bir hukukî süreçten sonra gerçekleşeceğini anlatmaktadır ve olayın gerçekleşmesini şahitlere bağlamaktadır. Hz. Peygamber'in "nikâhın şahitsiz gerçekleşmeyeceğini" beyan eden hadis-i şerifi de bu âyetin tefsiri mahiyetindedir. "Boş ol" lafızıyla kadını kocasından ayırmak, ardından tekrar bir araya getirmek için hülle gibi dinle, ahlakla ve insanlıkla bağdaşmayan çözümler bulmaya çalışmak, dine büyük bir bühândir. Atay, "Toplumsal Yaşam İlkeleri", Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası, s. 339-341.

daima iyimser ve umut dolu olmalıdır. Müslüman içinde yaşadığı toplumun bir üyesidir ve kendisini Müslümanlık adına yaşadığı dönemin dışına atmamalıdır.

Yukarıda ele alınan hususlar sosyal hayatın ayakta durabilmesini temin edecek olan din temelli ilkelerdir. Müslümanlar tarih boyunca birçok devlet kurmuş ve bu devlet yapıları içinde çeşitli medeniyetler geliştirmiştir. Gelişen medeniyetlerin en önemli göstergelerinden birisini sanat ve spor etkinlikleri oluşturmaktadır. İslam sanatı özünü, nakışta nakkâşın gösterilmesi anlayışından almaktadır. Bu anlayıştan yola çıkarak hat, ebru, tezhip, musıkî ve cilt gibi sanat alanları, sporda da binicilik, atıcılık ve güreş gibi etkinlikler gelişmiştir. Günümüzde hem sanat hem de spor alanları oldukça çeşitlenmiş ve küresel bir nitelik kazanmıştır. Genel anlamda İslam medeniyeti, aşağı yukarı son iki yüzyıllık zaman diliminde boy göstermediği için kendini güncelleyememiştir. Bilim ve teknoloji çağının kendisini hızla hissettirdiği bu dönemde Müslümanların hem sanat hem de spor alanında kendilerini temsil etmeleri gerekmektedir. İşe sanat ve spor alanındaki anlayışlarını gözden geçirmekle başlayıp, bu unsurları insan ekseninde ve evrensel ölçekte ele almaktan başlanabilir. Toplumu başka faktörlerle birlikte bir arada tutan unsurların başında sanat ve sporun da geldiği bilinen bir husustur. Bu alanda özellikle Türk Dünyasında bir zihniyet değişimi yaşanacaksa, kendisinden istifade edilecek en güzel din anlayışının, insan aklı ve onun yaratıcı yeteneklerine vurgu yapan Mâtürîdîliğin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Özetle sosyal hayat bireyden başlayarak, aile, akrabalar, komşular, köyler, kasabalar, şehirler ve nihayetinde bütün bir ülkeyi içine alan yapı içinde yaşanmaktadır. Bu yapıların içinde bulunan insanlarla, günlük hayat içerisinde öyle veya böyle ilişkiler yaşanmaktadır. Söz konusu ilişkiler ne kadar insanlığımıza uygun gerçekleşirse yaşam kalitemiz de o ölçüde artmış olmaktadır. Mâtürîdîliğin sosyal hayatın düzenlenmesine dair katkısı, bu yapının makul ölçüler içerisinde kurulması ve gerçekleşmesi yönüyle olacaktır. Reddedilmesi anlamında olmamak üzere, geleneğin kutsallaştırılması veya günlük akımların etkisiyle savrulup gitme anlamında olmamak üzere güncelin reddedilmesi gibi bir yöneliş, Mâtürîdîlikten çıkarılacak bir sonuç veya yorum değildir.

4. SONUÇ

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Türk dünyası geçmişte olduğu gibi günümüzde de sosyal, siyasi ve etnik bir realitedir. Bu realite tarihte yer aldığı siyaset, sanat ve bilimdeki öncü ve lider vasfını temsil etmekten şimdilik uzaktır. Medeniyet veya uygarlık tarihe ve geleceğe dair iddiası olan toplumların ulaşmak zorunda oldukları bir hedeftir. Mâtürîdîlik Türk dünyasının geçmişte üretmiş olduğu örnek İslam yorumlarından birisidir. Zamanla bu yorumun içi boşalmış ve yerini başka şeyler doldurmuştur. Günümüzde bu mezhebin yeniden keşfedilmesi özelde Türk dünyası ve genelde bütün İslam dünyasının yaşadığı din kaynaklı sorunların çözümüne katkı sunacak niteliktedir. Nasıl ki, İslam dini açısından sünnete sarılmak Hz. Peygamberi taklit etmek değil ise, Türk veya İslam dünyası açısından Mâtürîdîliği yeniden keşfetmek onu taklit etmek değil, Mâtürîdî'nin dine yaklaşımını oluşturan akılcı metodunu örnek almak olabilir. Bu çerçevede başta Mâtürîdî'nin kendi eserlerinde olmak üzere kendisinden sonra oluşan gelenek içinde de zengin malzemelerin bulunacağı aşikârdır.

KAYNAKÇA

- ATAY, Hüseyin, “Toplumsal Yaşam İlkeleri”, Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası, Edt. Şaban Ali Düzgün, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014.
- DÜZGÜN, Şaban Ali, “Mâtürîdî'de Din, Siyaset Kültürü ve Yönetim Erki (Mülk/Devlet)”, Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası, Edt. Şaban Ali Düzgün, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014.
- EL-FERÂHİDÎ, el-Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Kitâbu'l-'Ayn, thk. Davud Sellum, Selman el-Anbekî, İnâm Davud Sellum, Mektebetü Lübnan, Beyrut 2004.
- KUTLU, Sönmez, “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî”, İmam Mâtürîdî ve Maturidilik, Haz. Sönmez Kutlu, Kitâbiyât, Ankara 2003.
- EL-MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (ö. 333/944), Kitâbu't-Tevhîd, thk ve tlk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İSAM Yayınları, Ankara 2005.
- _____, Te'vilâtu Ehli's-Sünne, thk. Fatıma Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1425/2004.
- GÖMEÇ, Saadettin, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- SARIÇAM, İbrahim – Erşahin, Seyfettin, İslam Medeniyeti Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2014.
- ŞERİATİ, Ali, Medeniyet Tarihi, Fecr Yayınevi, Ankara 1987.
- ÖNAL, Recep, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler, Emin Yayınları, Bursa 2013.

